

УДК 904(477.8):677.07(450.341)“13”

Максим Мордовін,
доцент кафедри середньовічної археології
Науково-археологічного інституту
Будапештського університету
ім. Лоранда Етвеша (Угорщина)

Ігор Прохненко,
кандидат історичних наук
доцент кафедри археології, етнології та культурології
Ужгородського національного університету

РІДКІСНА ВЕНЕЦІАНСЬКА ТЕКСТИЛЬНА ПЛОМБА XIV ст. ІЗ с. ХОДОРІВЦІ

У травні 2022 р. біля с. Ходорівці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. місцевими краєзнавцями виявлена унікальна для України текстильна пломба. З фронтального боку чітко простежується постать сидячого крилатого лева, з книгою (тобто Біблією) в передніх лапах і з німбом навколо голови. Таке зображення безпомилково визначається як символ Святого Марка Євангеліста, покровителя міста Венеції, а в середньовіччі – всієї Венеціанської морської республіки.

Ця пломба супроводжувала рулон високоякісної тканини, скоріше за все італійського фустану, спочатку в Угорське королівство, ймовірно до Буди в часи правління угорського та польського короля Людовика I (1370–1382 рр.). Перекуплений польськими торговцями в угорській столиці цей рулон повезли далі через Кошице та Дуклянський перевал до Львова, де його гуртом або в роздріб купили торговці з Кам'янця. Далі тканину придбав собі швець, який і викинув вже непотрібну пломбу в Ходорівцях, де у XIV ст. було якесь поселення. А ще більш ймовірно, що пломбу загубили на шляху до Хотина.

Ключові слова: Ходорівці, Венеція, морська республіка, центр виготовлення текстилю, суконна пломба, письмові джерела, XIV ст.

У травні 2022 р. біля с. Ходорівці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. місцевими краєзнавцями виявлена унікальна для України невелика свинцева текстильна пломба (рис. 1). Екземпляр переданий на постійне зберігання до фондів Археологічного музею ім. Е. Балагурі Ужгородського національного університету, де він зареєстрований під номером АМБУНУ П-914. З одного краю форми знахідка дещо продовгувата, кріпилася до рулону сукна за допомогою одного штиря, сама ж вона зберіглася порівняно добре. Діаметр – 1,55 см, вага – 4,97 гр. З фронтального боку чітко простежується постать сидячого крилатого лева, з книгою (тобто Біблією) в передніх лапах і з німбом навколо голови. Зворотній бік повністю стертий, хоча не виключено, що відтиск не простежувався вже з моменту пломбування тканини із-за товщини штиря (рис. 2). Таке зображення сидячого лева безпомилково визначається як символ Святого Марка Євангеліста, покровителя міста Венеції, а в середньовіччі – всієї Венеціанської морської республіки. Таким чином, за допомогою цього зображення можемо абсолютно точно визначити походження даної пломби як венеціанське. Чому ж ця знахідка така унікальна і несподівана?

Венеціанська республіка з самого початку була широко відома не тільки як один з найбільших центрів європейської і середземноморської торгівлі, але і як центр виробництва різноманітних, високоякісних товарів, у тому числі і розкоші: починаючи з ювелірної продукції, далі через скляні вироби та закінчуючи речами з текстилю (фустан, шовк, бархат і інші). Згідно з середньовічними джерелами, венеціанські тканини різної якості, не лише самі дорогі з них, користувалися значним попитом у всій Європі, а особливо в Угорському Королівстві, яке мало дуже тісні династичні, політичні та економічні зв'язки з республікою ще з перших десятиріччів XI ст. Вироби венеціанських ткачів з'явилися в угорських митних списках вже наприкінці XIII ст. (Kováts 1902, old. 135; Teke 1979, old. 21). А з початку XIV ст. поряд з венеціанським шовком згадуються і нові види тканин, що склалися з льону та бавовни, так званий «фустан». Саме

імітація італійського (в першу чергу венеціанського) фустану сприяла розвитку текстильної індустрії південно-німецьких міст (Мюнхен, Меммінген, Ульм, Регенсбург, Аугсбург і інші), де цей вид тканини називався «бархен» (Endrei 1989, old. 40-41).

Імпорт тканин виробів з Венеції до Угорського королівства і далі суттєво скоротився з кінця XIV ст. Ситуацію значно погіршив ще й військовий конфлікт короля Сигізмунда і Морської республіки (з 1414 р.), за яким слідувала блокада. Ця економічна закритість продовжувалася з незначними перервами до 1433 р. (Teke 1979, old. 35). Але і після завершення конфлікту Венеції не вдалося відновити свою попередню позицію на угорському ринку, який був повністю захоплений флорентійськими купцями і виробами. Навіть не треба згадувати, що в середовищі придворних Сигізмунда було дуже багато флорентійців. Стан справ не змінився і в другій половині XV ст., в часи правління короля Матяша. Згідно з джерелами, до Угорського королівства з венеціанських текстильних виробів надходили майже виключно предмети розкоші (Teke 1973, old. 165).

Використання текстильних пломб у венеціанській суконній індустрії документується вже від перших десятиріч XIV ст. Наявність і датування початку цієї практики відмінно підтверджує хустинка (або покривало), подарована Мадонні кафедрального собору в Форлі в 1314 р. На цій до наших днів збереженій речі все ще видно свинцеву пломбу з зображенням крилатого лева – символу Святого Марка Євангеліста, покровителя Венеціанської Республіки. Незважаючи на це, самі джерела доволі обмежено повідомляють про використання пломб в текстильному виробництві. Це стосується всієї італійської індустрії, причиною чому, скоріше за все, може бути, недостатня зацікавленість і дослідження даної тематики істориками. У Флоренції в 1317 р. згадується, що завершені та ретельно перевірені вироби опломбовувалися в присутності як мінімум одного з 55 членів *Arte della Lana*. В той самий час, тут згадується перстень для опечатування. Це, найімовірніше, свідчить про використання воскових печатей. Самі ранні дані стосовно Флоренції з'являються тільки з 1357 р. У збережених квитанціях *pro marchando telas* безпомилково можна впізнати свинцеві пломби для місцевих текстильних виробів. Нажаль, про венеціанську практику подібні джерела ще не зустрічалися, напевно чекають на своїх дослідників.

Незважаючи на добре документовану в письмових джерелах інтенсивну торгівлю текстильною продукцією, виготовленою в Венеції протягом всього пізнього середньовіччя, знахідки венеціанських пломб доволі рідкісні. Не враховуючи єдиної, представлені в цій публікації пломби з України, сім схожих екземплярів знайдено в Англії (Лондон) (Egan 1998, p. 263), ще чотири в Бельгії (Van Laere 2019). Одиначні знахідки відомі ще з Франції (Sabatier 1912) та Італії. В Австрії венеціанська пломба з літерою Т зі зворотного боку була знайдена на розкопках замку Шраттенштейн. Із-за літери Т початково її визначили як тульнську, але сидячий лев Святого Марка безпомилково вказує на венеціанське походження і даної знахідки (Kühtreiber, Marian 2000, s. 199; Abb. 1). Під час розкопок в центрі Кракова виявили фрагмент пломби з круговим надписом і літерою Т зі зворотного боку. Завдяки подібності з угорськими екземплярами її теж можемо визначити як венеціанську (Chromy-Dubis 2007, s. 377-378). Є інформація по одній венеціанській пломбі з Чехії і Німеччини (<https://www.lovecpokladu.cz/artefakty/nalez/plomba-ale-nevim-jaka-prosim-pomozte-133557/> [20.09.2017.]; http://www.detektorforum.de/smf/bleiobjekte/2_unbekannte_tuchplomben-t106577.0.html [20.09.2017.]), а також з середньовічного Сараю – першої столиці Золотої Орди (Клоков, Лебедев 2000, рис. 7). Але найбільше подібних пломб відомо з території середньовічного Угорського королівства (сучасні Угорщина, Словаччина та Сербія), всього 48 штук (серед них точне місце виявлення відоме лише в 37 випадках).

Датування більшості пломб, не рахуючи форлійської, проблематичне. Краківська була знайдена в шарах XIV ст., але англійські вже не датуються більш чітко, ніж XIV–XV ст., так само, як і сарайська. Деякі угорські та словацькі знахідки теж допомагають ближче датувати використання цього типу венеціанських пломб, самою ранньою з яких є вже згадана форлійська.

Серед 37 пломб з більш-менш точними стратиграфічними даними особливої уваги заслуговують знахідки з Вишеграду, Шимонован і з пештської частини Будапешту. У першому випадку майже ідентична українській венеціанська пломба була виявлена в шарах, чітко датованих останньою чвертю XIV ст., а, скоріше за все, 1360–1390 рр. Пломба з шимонованського замку також не виходить за межі XIV ст. (Hunka 1999, s. 303 (Obr. 4:12.); 304). Дуже подібна пломба з будапештських розкопок (вул. Молнара) була зафіксована вже в шарах першої половини XV ст. (Неопублікована, знайдена в 2017 році, за інформацією вдячні Вікторії Помазі-Хорват (Viktória Pomázi-Horváth)). Інші, стратиграфічно датовані знахідки, всі йдуть вже з пізніших, перемішаних шарів, як наприклад

на головному ринку міста Папа (Mordovin 2016, old. 66), в Дьорі (Неопублікована, за інформацію вдячні Андреї Деак (Andrea Deák)), на площі Святої Трійці в Трнаві (Lesák, Kováč, Hunka 2016, s. 59) або ще одна з Вішеграду (Varga 2014, 3. kép 2).

Всі відомі на сьогоднішній день венеціанські пломби представляють всього дві групи, причому до першої з них входить лише одна знахідка з замку Петюша (Остра Лука, Словаччина), неподалік від Зволена. Це порівняно велика, кругла плomba, з одного боку на загостреному знизу щиті сидячий крилатий лев, тобто герб Венеції, а з другого – бородата голова святого (скоріше за все Святий Марк Євангеліст), а навколо надпис [VEN]ETE. На цей тип схожа більшість англійських пломб, де зі зворотного боку також зображене чоловіче обличчя анфас і круговий надпис. Всі інші венеціанські пломби меншого розміру, дещо продовгуватої форми, з одного боку зображений сидячий крилатий лев як символ Венеціанської республіки, а зі зворотного – посередині якийсь символ, іноді з круговим надписом VENETIE. Цей центральний символ – зазвичай готична маюскула T, рідше B, і всього в двох випадках – A.

Узагальнюючи доступну на сьогоднішній день інформацію, бачимо, що даний тип пломб розповсюджений на доволі обмеженій території Європи. Такі знахідки зустрічаються переважно на тих територіях, про торгівлі зв'язки з якими ми знаємо з архівних джерел, а це: Англія, Франція, Австрія, південь Німеччини, королівства Чехія та Угорщина, і, сама Італія. Відзначимо, що незважаючи на велику кількість вже опублікованих пломб з півночі Німеччини і з Польщі, звідти подібні речі невідомі. У зв'язку з цим виникає питання: як ходорівська знахідка опинилася неподалік від Кам'янця-Подільського? Поки відповідь здається доволі однозначною: скоріше за все торговим шляхом з Угорського королівства. Звичайно ж, є ще одна можливість: південний маршрут через італійські колонії в Криму. Але, по перше, торговельні зв'язки між Кримом і Польщею в XIV ст. були незрівнянно слабшими, ніж між Польщею та Угорщиною (особливо після особистої унії у часи короля Людовика I від 1370 до 1382 рр.). А по друге, італійські колонії в Криму належали генуезцям, які були головними політичними та економічними суперниками Венеції в цілому Середземномор'ї. Важко уявити, що саме вони сприяли просуванню венеціанської торгівлі з Польщею з південного напрямку через свої міста.

Якщо зробити огляд хронології, то бачимо, що всі чітко датовані знахідки походять з XIV ст. Це добре підтверджують і історичні факти (конфлікт з Сигізмундом і економічна блокада Венеції). А пов'язавши ці дані з хронологією та географією, видно, що на перший погляд несподівана знахідка добре пояснюється. За нашою інтерпретацією ця плomba супроводжувала рулон високоякісної тканини, скоріше за все італійського фустану, виготовленого в Венеції, спочатку в Угорське королівство, ймовірно до Буди. Відбувалося це в часи правління угорського та польського короля Людовика I (1370 – 1382 рр.). Перекушлений польськими торговцями в угорській столиці цей рулон повезли далі через Кошице та Дуклянський перевал до Львова, де його гуртом або в роздріб придбали торговці з Кам'янця. Як плomba потрапила на територію села Ходорівці – пояснити важко. Або там в XIV ст. було якесь поселення, і тканину купив собі швець, який і викинув вже непотрібну плombу. А ще більш ймовірно, що плombу загубили на шляху до Хотина, який згадується у складеному наприкінці XIV ст. списку “*A se имена градом встѣм рускым далним и ближним*” (Тихомиров 1979, с. 99).

ЛІТЕРАТУРА

- Клоков, В.Б., Лебедев, В.П. 2000. Западноевропейские торговые пломбы из развалин Сарая. *Восьмая Всероссийская нумизматическая конференция. Москва. 17-21 апреля 2000 г. Тез. докл. и сообщений.* Москва. с. 275-277.
- Тихомиров, М.Н. 1979. *Русское летописание.* Москва.
- Chromy-Dubis, E. 2007. Ilustrowane noty plomb towarowych. *Kraków, europejskie miasto prawa magdeburskiego 1257-1791: katalog wystawy.* Lichończak-Nurek, Grażyna (ed.). Kraków. s. 374-379.
- Egan, G. 1998. *The Medieval Household. Daily Living. Medieval Finds from Excavations in London* 6. London. с. 1150-1450.
- Endrei, W. 1989. *Patyolat és posztó.* Budapest.
- Hunka, J. 1999. Nálezky olovených plomb na zaistovanie prepravovaných tovarov (14.-17. stor.) zo Slovenska. *Študijné zvesti Archeologického Ústavu SAV.* Nitra. 33. s. 295-309.

- Kühtreiber, Th., Marian, G. 2000. Zwei Tuchplomben von der Burgruine Schratzenstein. *Ein Beitrag zum niederösterreichischen Tuchmachergewerbe im Mittelalter unter besonderer Berücksichtigung der landesfürstlichen Stadt Tulln. Unsere Heimat. Niederösterreich.* 71. s. 198-217.
- Kováts, F. 1902. *Nyugatmagyarország áru- forgalma a XV. században, a pozsonyi harminczad-könyv alapján.* Budapest.
- Lesák, B., Kováč, J., Hunka, J. 2016. Historicko-archeologický význam numizmatických nálezov z výskumov v Trnave. *Numizmatika.* 26. s. 54-61.
- Mordovin, M. 2016. *Posztó Pápa piacán.* Veszprém-Pápa-Budapest.
- Sabatier, A. 1912. *Sigillographie historique des administrations fiscales communautés ouvrières et institutions diverses ayant employé des sceaux de plomb (XIVe –XVIIIe siècles). Plombs historiés de la Saône et de la Seine.* Paris.
- Teke, Zs. 1973. Velence adriai gazdaságpolitikája és a Frangepánok a XV. században. *Történelmi Szemle.* 16. old. 160-169.
- Teke, Zs. 1979. *Velencei–magyar kereskedelmi kapcsolatok a XIII–XV. században.* Budapest.
- Van, Laere R. 2019. *Loden zegels & verzegelingen. Eerste hulp bij identificatie. I-II.* Hasselt.
- Varga, M. 2014. Késő középkori érmek Visegrád Fő u. 73. leleghelyről, és előzetes anyagvizsgálati eredményeik. *Numizmatikai Közlöny.* 112-113. old. 61-75.

Maksym Mordovin,
Associate Professor
of the Department of Medieval Archaeology,
Scientific and Archaeological Institute
Lorand Eötvös University of Budapest (Hungary)

Ihor Prokhnenko,
PhD, Associate Professor
of the Department of Archaeology,
Ethnology and Culturology
Uzhhorod National University

RARE VENICE TEXTILE SEAL OF 14TH CENTURY FROM THE KHODORIVTSI VILLAGE OF

Local historians discovered a textile seal unique to Ukraine in May 2022 near the village of Khodorivtsi, Kamianets-Podilskyi district, Khmelnytskyi region. The figure of a sitting winged lion is clearly visible, with a book (i.e. the Bible) in its front paws and a halo around its head presented on the front side. Such an image is unmistakably identified as a symbol of St. Mark the Evangelist, the patron saint of the city of Venice, and in the Middle Ages, of the entire Venetian maritime republic.

This seal accompanied a roll of high-quality fabric, most likely Italian fustan, first to the Kingdom of Hungary, probably to Buda during the reign of the Hungarian and Polish king Louis I (1370–1382). Bought up by Polish merchants in the Hungarian capital, this roll was taken further through Košice and the Duklja Pass to Lviv, where it was bought wholesale or retail by merchants from Kamianets. Then the fabric was purchased by a shoemaker, who threw away the unnecessary seal in Khodorivtsy, where in the 14th century there was some kind of settlement. And it is even more likely that the seal was lost on the way to Khotyn.

Keywords: *Khodorivtsi, Venice, maritime republic, textile manufacturing center, cloth seal, written sources, 14th century.*

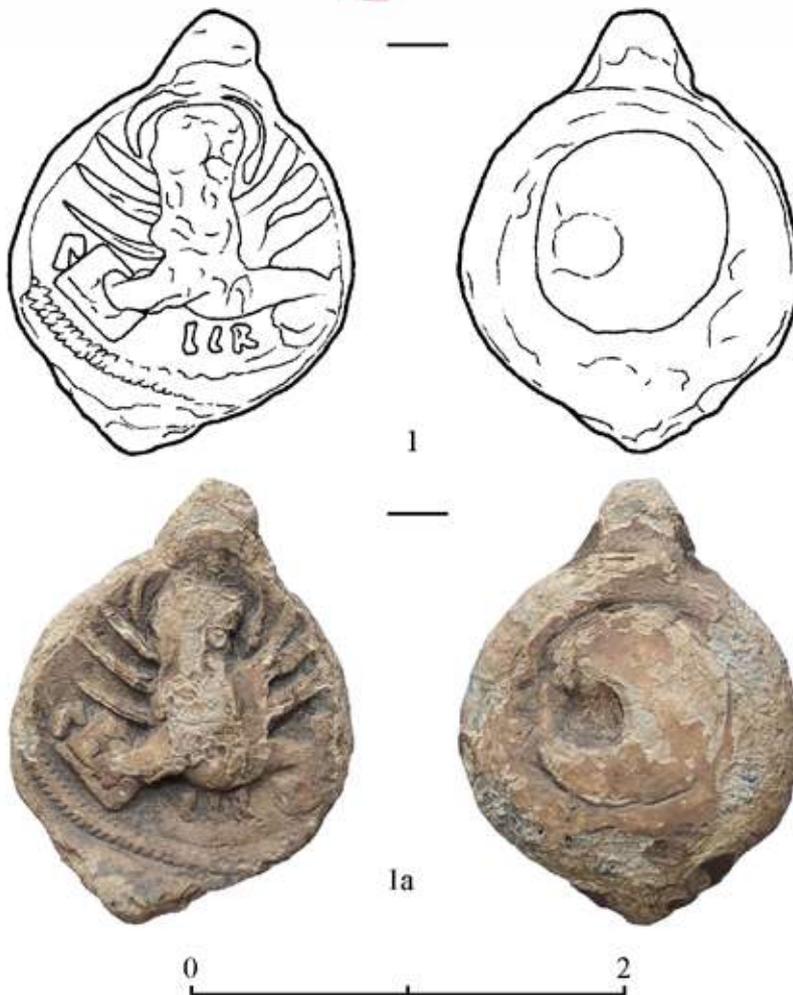
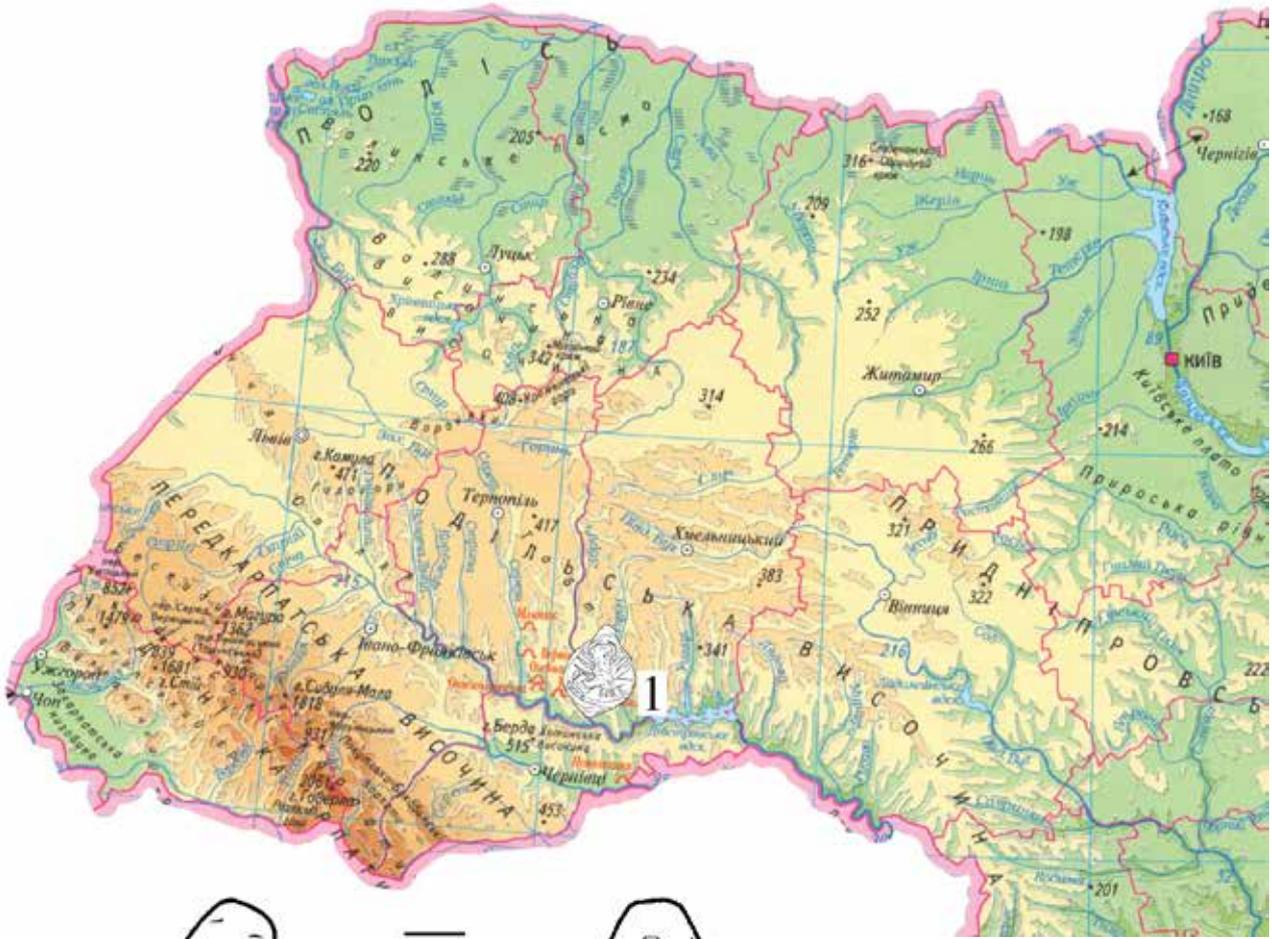

Рис. 1. Знахідка
венеціанської пломби
в с. Ходорівці
Кам'янець-Подільського р-ну
Хмельницької обл. України

Рис. 2. Венеціанська
пломба з с. Ходорівці